

Prevence šikany ve škole

doc. PhDr. Dana Kasperová, Ph.D.

Studijní opora čerpá z materiálů, které vznikly v rámci ESF projektu č. CZ1.07/2.2.00/18.0027.

4) Vyšetřování šikany

Anotace: V této kapitole se budeme zabývat konkrétními kroky, jak postupovat při vyšetřování počáteční šikany i šikany pokročilé (nebo při náhlém skupinovém násilí). Po jejím prostudování by student měl umět navrhnout kvalifikovaný postup při vyšetřování šikany ve škole.

Klíčová slova: kvalifikovaná pomoc, postup při vyšetřování počáteční šikany, postup při vyšetřování pokročilých forem šikany, chyby při vyšetřování

A. První kroky kvalifikované pomoci

Na počátku, kdy se k nám dostanou první signály o možné šikaně, je třeba udělat následující kroky:

1. rozpoznat přítomnost šikany (diferenciální diagnostika):

Musíme situaci vyhodnotit a posoudit, zda se jedná o šikanu, či nikoli. Prakticky to znamená, že musíme rozlišit, jestli se jedná o škádlení (viz. kap. 2), jednorázový konflikt či šikanování. Při prvotní diagnostice je třeba vyhodnotit vnější projevy násilí a posoudit, zda jsou přítomny znaky šikany: záměrnost, nepoměr sil, samoúčelnost agrese a opakování. Jak již bylo uvedeno výše, za šikanu považujeme takové jednání, kdy jeden či více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.

2. provést její důkladné zmapování (vnitřní diagnostika):

V případě, že zjistíme, že by se mohlo jednat o šikanu, je třeba se o ní dozvědět co nejvíce. Ve všech případech je třeba provést hrubou vnitřní diagnostiku šikany – její základní mapu, při níž se soustředíme zejména na další mapování vnějších projevů šikanujícího chování, na posouzení vzájemných vazeb mezi agresory a oběťmi, a zejména pokoušíme se o **odhad stadia vývoje šikany**. Je nesporné, že postup pomoci a léčby v počátečních (1., 2. a 3.) stadiích je zcela odlišný od těch, které jsou vhodné a účinné pro stadia pokročilých šikan (4. a 5. stadium). V neposlední řadě je třeba **zmapovat formy šikany**. Jedná-li se o psychickou šikanu či kyberšikanu, registrujeme jejich zvláštnosti. Je na místě určit, zda se jedná o běžnou či komplikovanou formu šikany. Mezi komplikované šikany řadíme neobvyklé formy, nebo základní formy šikany, s nimiž ale nemáme zkušenosti.

3. promyslet a navrhnout způsoby dalšího postupu:

Po vyhodnocení hrubé diagnózy, zejména dvou klíčových kritérií – stadia a formy šikany, se rozhodujeme o dalším postupu. V první řadě zvažujeme, zda se do vyšetřování a řešení šikany může škola pustit sama, nebo se musí obrátit na odborníky ze školních servisních zařízení (pedagogicko-psychologická poradna, středisko výchovné péče či speciální pedagogické centrum) nebo specialisty ze státních (policie ČR, orgán sociálně právní ochrany dítěte, aj.) či nestátních organizací.

Podle Koláře¹ můžeme rozlišit šest základních scénářů dalšího postupu:

A) Situace, které zvládne škola sama:

1. První pomoc pro obyčejnou počáteční šikanu.
2. Celková léčba pro řešení prvních dvou stadií šikanování (např. pomocí *Rámcového třídního programu*)

B) Scénáře, kdy škola potřebuje pomoc zvenku:

3. První pomoc pro komplikovanou počáteční šikanu.
4. První pomoc (krizové scénáře) pro obyčejnou pokročilou šikanu.
5. První pomoc (krizové scénáře) pro komplikovanou pokročilou šikanu (např. výbuch skupinového násilí).

¹ KOLÁŘ, M., c.d., s. 169.

6. Celková léčba pro třetí stadium šikanování s běžnou i komplikovanou formou (ZIP – *Základní intervenční program*)

B. Rozhodnutí o zahájení vyšetřování

Pedagog se k zahájení vyšetřování může rozhodnout buď na základě přímých či nepřímých známek šikanování, jež sám vypožoroval, nebo přistihne agresory přímo při činu. Nejčastěji to však bývá na základě oznámení – rodičů či odvážného kamaráda.

Má-li pedagog důvodné podezření na šikanující chování vůči nějakému dítěti, je třeba nečekat a začít jednat. Dříve, než se však pustí do vyšetřování „noastro“, byl měl zvážit zejména to, má-li již dostatek indicií a dostatečně zmapovanou situaci. Před zahájením jakýchkoli rozhovorů či vyšetřování šikany je vždy nutné vycházet ze stanovení stadia a formy šikany (viz kap. 7.1), jen tak lze zajistit bezpečnost a účinnost zvoleného postupu. V případech, kdy je však učitel svědkem brutálního fyzického útoku, je však třeba jednat okamžitě a zajistit především ochranu oběti.

Před zahájením samotného vyšetřování je dobré si uvědomit, že celý proces odhalování a nápravy šikany je časově velmi náročný. Dále je třeba počítat také s odporem k vyšetřování, který není radno podceňovat. První reakcí některých učitelů a ředitelů na oznámení šikany bývá zřetelné odmítnutí („na naší škole to není možné!“) či snaha o jeho bagatelizování. S úporným odporem či dokonce protiútokem je třeba počítat u rodičů agresorů, kteří mají zvýšenou tendenci své děti chránit a obhajovat. Nezřídka poklesky svých dětí obrátí proti pedagogům a obviní je ze selhání.

Pedagog, který se rozhoduje pro vyšetřování šikany, by se měl seznámit též s některými důležitými dokumenty k této problematice – např. metodický pokyn ministra školství k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení² či metodický pokyn k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a školní mládeže³. Rovněž je možné, aby pedagog předem navštívil některý z kurzů a seminářů akreditovaných ministerstvem školství, kde se naučí, jak s fenoménem šikany pracovat.

² Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j. č. j. 24 246/2008-6.

³ Metodický pokyn k prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č.j. 20006/2007-51.

Odborníci zabývající se problematikou šikany si kladou otázku, je-li nutné při vyšetřování používat pojem šikana. Pro mnoho lidí, zejména rodičů, mívá toto označení negativní konotace a vyvolává u nich již předem obranné reakce. Je proto lepší, držet se při vyšetřování raději zjištěných fakt a nesporných důkazů.

C. Postupy vyšetřování šikany

- I. vyšetřování počátečních a obvyklých forem šikany
- II. Vyšetřování pokročilé šikany s neobvyklou formou

I. Vyšetřování počátečních a obvyklých forem šikany

Pro počáteční a obvyklé formy šikany lze doporučit následující postup vyšetřování⁴:

1. Rozhovor s informátory a oběťmi.
2. Nalezení vhodných svědků.
3. Individuální rozhovory se svědky.
4. Zajištění ochrany obětem.
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

1. Rozhovor s informátory a oběťmi

Rozhovorem s informátory a oběťmi se snažíme zjistit vnější obraz šikanování. Po rozhovoru s informátory (kamarád či rodiče oběti, jiný pedagog), kteří na problém šikany upozornili, následuje rozhovor s oběťmi. Je důležité, aby o tomto rozhovoru ostatní nevěděli, oběti by mohla hrozit pomsta nebo by se agresori mohli domluvit na výpovědi.

⁴ K tomu více Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j. č. j. 24 246/2008-6. A dále KOLÁŘ, M., c.d., s. 180-182.

Je dobré nechat informátora nejdříve mluvit volně vlastními slovy, teprve poté se zaměříme na zjišťování konkrétních podrobností a okolností: Co se dělo? (přesně popsat), Kde a kdy se to stalo? (místo a čas), Komu? (oběti), Kdo co dělal a říkal? (pokud možno doslova), Kdo u toho byl?, Co k tomu vedlo? (a co předcházelo), Proč se přítomní chovali tak, jak se chovali? Kdo všechno jsou agresori (především iniciátor)? Vše zaznamenáváme a posoudíme věrohodnost a vnitřní konzistenci informací, soustředíme se zejména na vztah informátora k oběti a agresorům (eliminujeme tím možnost falešného oznámení).

Při rozhovoru s obětí ji především ujistíme svou ochranou, podporujeme a povzbuzujeme ji, zeptáme se, jak si představuje naši pomoc a podle možností k tomu při dalším postupu přihlídneme. V případě, že došlo ke zranění oběti, je třeba jej vyfotografovat, popřípadě přivolat lékaře či policii.

2. Nalezení vhodných svědků

Společně s informátory a oběťmi vytipujeme vhodné svědky, kteří budou pravdivě vypovídat. Většinou se jedná o žáky sympatizující s obětí, kamarádi s ní nebo ji alespoň neodmítají, žáky nezávislé na agresorech či nepřijímajících normy šikanování.

3. Individuální rozhovory se svědky

Se svědky mluvíme jednotlivě. Je důležité zorganizovat rozhovory tak, aby o nich druzí nevěděli (např. po vyučování). Je třeba dbát na to, aby svědkové o společném rozhovoru pomlčeli. Od svědků zjišťujeme co, kde, kdy a jak se stalo. Za vážnou chybu ohrožující vyšetřování lze považovat společný rozhovor svědků a agresorů. Nepřípustná je konfrontace oběti a agresorů.

4. Zajištění ochrany obětem

Až do vyřešení celého případu je třeba zajistit ochranu oběti před dalším ubližováním, např. zvýšeným dozorem, doprovodem při příchodu a odchodu ze školy apod.

V závažných případech šikany lze ponechat šikanované dítě i doma.

5. Rozhovor s agresory

Rozhovor s agresory provádíme vždy až naposledy. Pokud nemáme dobře zmapovaný vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit, protože vše zapřou či zpochybní a „zametou“ stopy. Hlavním cílem rozhovoru s agresory je paralyzovat jejich šikanující chování vůči druhým. Naší snahou je jak ukončení jejich agrese, tak i ochrana oběti i jich samých před následky násilného jednání (upozorníme je např., že vše oznámíme policii). Doporučuje se, aby útočníci svou výpověď napsali a podepsali, předejdeme tak komplikacím s jejich rodiči.

Taktika vyšetřování

Při vyšetřování šikany nám jde především o to, nalézt odpovědi na otázky:

- Kdo je obětí? (popř. kolik je obětí)?
- Kdo je agresorem? Kolik jich je? Kdo je iniciátor, kdo je aktivní účastník?
- Co, kdy, kde, jak a čím dělali agresoři konkrétním obětem?
- K jak závažným projevům násilí došlo?
- Jak dlouho šikanování trvá?

Výpovědi k jednotlivým odpovědím je třeba pečlivě zaznamenat a utřídit. Důkladný a podrobný popis šikanujícího chování poslouží jako základ důkazního materiálu, bez něhož se při odhalování šikany neobejdeme. Poslouží jak při rozhovorech s agresory, tak s jejich rodiči. V neposlední řadě pomáhá pedagogovi v určování dalšího směru vyšetřování – odhalení slabých míst ve výpovědích, při hledání dalších vhodných svědků apod.

Při vyšetřování šikany nám jde především o to, aby o tom ostatní nevěděli. Předejdeme tak znehodnocení vyšetřování, k němuž by mohlo dojít např. tím, že by se agresoři domluvili předem na svých výpovědích či by vyslali falešné svědky. Zároveň tak chráníme svědky, informátory i oběť před prozrazením a možnou pomstou či ovlivňováním.

Chyby při vyšetřování

Vedení rozhovoru

Při vedení rozhovorů je dobré si uvědomit, několik věcí:

- a) Rozhovory s jednotlivými aktéry bude mít odlišný charakter (např. jinak budeme mluvit s rodiči agresorů a jinak s obětí šikany);

- b) Při rozhovorech se svědky a s obětí je vhodnější používat otevřené otázky, otázky projektivní či s otevřeným koncem (např. Vidím, že jsi smutný. Trápí tě něco? Můžeš mi o tom říct něco víc?)
- c) Nevhodné jsou tzv. uzavřené otázky směřující k odpovědi ano či ne (Šikanuje tě někdo?).
- d) Je vhodné využívat neverbální komunikaci (např. delší pohled do očí může agresora znejistit; vstupem do osobního prostoru můžeme vyvolat napětí apod.).

II. Vyšetřování pokročilé šikany s neobvyklou formou

Je-li pedagog svědkem výbuchu skupinového násilí, při němž je oběť „lynčována“ skupinou útočníků, je nezbytné, aby nejdříve překonal vlastní šok, skupinové násilí zastavil a oběti poskytl bezprostřední pomoc. Následně učiní organizační kroky, které připraví podmínky pro vyšetřování.

Pro vyšetřování pokročilých šikan s neobvyklou formou – výbuch skupinového násilí vůči oběti, tzv. třídního lynčování lze doporučit následující postup:⁵

1. Překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti.
2. Domluva pedagogických pracovníků na spolupráci a postupu vyšetřování.
3. Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.
4. Pokračující pomoc a podpora oběti.
5. Nahlášení policii.
6. Vlastní vyšetřování.

⁵ Dále srv. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j. č. j. 24 246/2008-6. KOLÁŘ, M., c.d., 216-222.

Nyní se podívejme na jednotlivé kroky celého postupu podrobněji.

1. Překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti.

Pedagog musí nejdříve překonat vlastní šok – zastavit se, několikrát za sebou se nadechnout a vydechnout. Potom provede bleskové vyhodnocení situace – především závažnost a formu šikany. Je nutné skupinové násilí zastavit a oběti poskytnout bezprostřední pomoc a ochranu.

2. Domluva pedagogických pracovníků na spolupráci a postupu vyšetřování.

Po bezprostřední pomoci oběti je nezbytné, zalarmovat ostatní vyučující na poschodí (ujasnit si kdo a co bude dělat) a informovat vedení školy. Pro další průběh vyšetřování šikany je důležité nenechat žáky bez dozoru.

3. Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.

Je třeba podniknout účinné kroky proti vzájemné domluvě agresorů. (Pokud nepostačí pedagogický dohled ve třídě, který zakáže žákům mezi sebou komunikovat (a ohlídá i používání sms zpráv aj.), mohou být agresoři umístěni odděleně do volných kabinetů apod.

4. Pokračující pomoc a podpora oběti.

Je-li oběť vážně zraněna, přivoláme záchrannou službu (nebo zajistíme odchod k lékaři) a informujeme rodiče oběti. Pokud nedošlo ke zranění, poskytujeme oběti podporu, snažíme se jí zajistit klid a bezpečí. Je-li to možné, vyptáme se na okolnosti útoku (kdo, co, kdy, proč atd.), snažíme se o zmapování situace. Je vhodné zajistit oběti následnou psychoterapeutickou pomoc (např. v PPP).

5. Nahlášení policii.

Tvrdé násilí je třeba nahlásit na policii ČR. Fyzické ublížení na zdraví může být kvalifikováno jako trestný čin. Vyšetřování policie však probíhá nezávisle na škole.

6. Vlastní vyšetřování.

V těchto případech se jedná o pokročilou šikanu, je proto nutné, počítat s organizovaným odporem k rozkrytí (lhaní, zapírání, křivé svědectví apod.). Proto je třeba zabránit domluvě pachatelů na společné výpovědi proti oběti, a to zejména tím, že budeme rychle jednat. Vyšetřování by měl školený pedagog či výchovný poradce zahájit neprodleně po poskytnutí pomoci oběti. K jeho skončení by mělo dojít ještě týž den – později začnou agresori zametat stopy, rodiče agresorů začnou intervenovat v prospěch svých dětí na různých vlivných místech apod. Vyšetřování by mělo proběhnout podle nám již známého šestikrokového scénáře (viz výše).

OTÁZKY

1) Pokuste se objasnit podstatu následujících pojmů:

<ul style="list-style-type: none">• diferenciální diagnostika	<ul style="list-style-type: none">• vnitřní diagnostika
<ul style="list-style-type: none">• počáteční šikana	<ul style="list-style-type: none">• pokročilá šikana
<ul style="list-style-type: none">• komplikovaná šikana	<ul style="list-style-type: none">• obvyklá šikana

2) Jaké kroky by měl učitel učinit, než se rozhodne začít s vyšetřováním šikany?

1.
.....
2.
.....
3.
.....

3) a) Která vývojová stadia je schopna zvládnout škola sama?

.....

b) Ke kterým je nezbytné přizvat odborníky ze specializovaných center?

.....

4) Seřad'te správně postup při vyšetřování počáteční šikany:

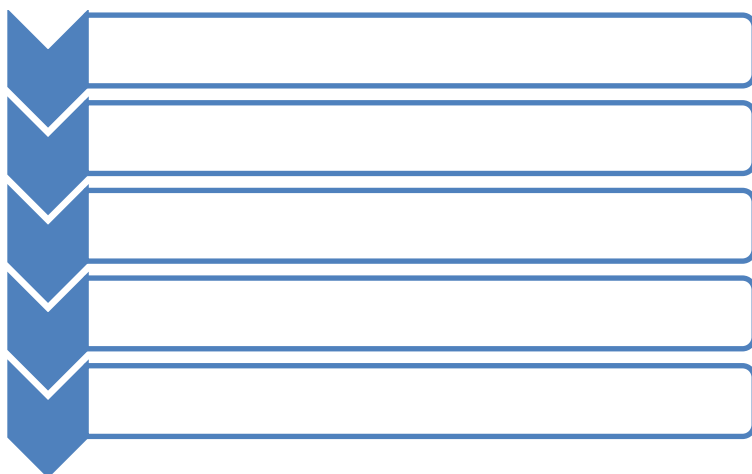
Individuální rozhovory se svědky.

Nalezení vhodných svědků.

Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

Rozhovor s informátory a oběťmi.

Zajištění ochrany obětem.

5) Přečtete si následující příběh, jakých chyb se učitel při vyšetřování dopustil?

„Třídni učitel se dozvěděl od jednoho žáka, že Jindra s Petrem berou Honzovi o přestávce svačiny, namáčejí mu učebnice do vody, nebo ho nechtějí pustit z místa. Učíteli bylo ihned jasné, že se jedná o šikanu a začal celou věc vyšetřovat. Proto si nechal do kabinetu zavolat Honzu, aby se ho zeptal, co mu kluci dělají. Potom si pozval oba výtečníky a udeřil na ně, že všechno ví. Když kluci zapírali, oznámil jim, že to nemá cenu, protože Honza mu už vše řekl. Nakonec oběma napsal do žákovské knížky poznámku a pohrozil jim, že jestli se to bude opakovat, dostanou dvojku z chování.“

a) Vyznačte v textu místa, kde učitel jedná chybně.

b) Navrhněte, jak měl učitel správně postupovat?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

c) Jak se podle Vašeho názoru vyvíjela situace v dalších dnech?

6) Přečtete si následující rozhovor učitelky s potenciální obětí:

„U: Martino, prý ti Karel ubližuje?

M: Ne, neubližuje.

U: Ale holky mi to říkaly.

M: (mlčí)

U: Tak kdyby se něco dělo, přijď mi to říct.“

M: Ano.

a) Počínala si učitelka při vedení rozhovoru dobře? Ano - Ne

b) Proč?

.....
.....

c) Jaké jsou zásady při vedení rozhovoru?

.....
.....
.....

7) Napište podobný rozhovor, avšak veďte jej otevřeně a s cílem, dozvědět se co nejvíce informací.

8) Jak byste postupovali, kdybyste jako učitelé byli svědky výbuchu skupinového násilí?
Co byste v jednotlivých krocích konkrétně dělali?

	postup	konkrétní činnosti
1.		
2.		
3.		

4.		
5.		
6.